

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כו, תשל"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

משמעותם של שמות החגים

המונח חג במקרא חל רק על שלוש רגלים – פסח, שבועות וסוכות – אבל בשימוש רחב יותר הוא מצוי גם לגבי יום קדוש בכלל. כמו שמכריז אהרן על חגת העגל בלשון "חג לה' מחר", או: "הנה חג ה' בשלל מימים ימימה". שאר הימים המקודשים לה' בשנה קרויים בתנ"ך "מועדי ה'" או "מקראי קדש", כפי שהם מפורטים בספר ויקרא פרק כ"ג. עניינו כאן יהא לבדוק את הזיקה שבין שמות החג השונים לבין תוכנו ולעמוד על המשמעויות שנתקפלו בשמות. והנה, כבר השם העיקרי עצמו "חג" מורה על הקשר שבין האטימולוגיה לבין אחת המשמעויות האלו. שהרי שורשו של "חג" הוא חגג, ומן הכפולים חגג אל ע"י חוג המרחק קצר ביותר. הוראתו של חוג היא: הלך במעגל או רקד. ואכן, על הקשר בין החג הישראלי הקדמון ובין הריקוד והמחול אנו למדים יפה מתוך כמה וכמה פתובים. על חג העגל שכבר הזכר נאמר: "יהי כאשר קרב אל המחנה (הכונה למשה) וירא את העגל ומחולות", וכן נאמר על אותו חג ה' בשילה שהחג מדי שנה בשנה – יוראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחולות. על דוד, המעביר את ארון ה' לירושלים, מסופר שהיה "מכר כר בכל עוז" – ואין כפרור אלא לשון ריקוד, ומשורר התהלים הנזכר בגעגועים בעלייתו לרגל למקדש אומר: "כי אעבור בסך אֲדֹדִם עד בית אלהים

בקול רנה ותודה המון חוגג – ולידות, כידוע, אינו אלא ללכת בקפיצות קלות ובניתורים, כלומר בתנועות טיפוסיות לריקוד. גם אם נישאר בתחום הכפולים – חגג – הרי ייתכן מאוד, שהמלה יחוג בפסוק יִחְוֹג וינועו כשכור, בפרק ק"ז בתהלים, שהמסורה קובעת בה דגש חזק אחרי חולם מלא, היא אמנם משורש חגג (כמו יִסְבוּ מן סבב), ואז ברור, שגם חגג, ולא רק חוג, הוראתו להתנועע במעגל (בפסוק זה – בדרך השיכור), ושוב לפנינו תנועת ריקוד, שהייתה, כנראה, חלק של פולחן החגים העתיקים.

אמנם קשה להכריע בדבר, מה קדם – הריקוד לחג, או החג לריקוד. ייתכן שהחוג הקדמון הביע תחילה את התרוממות רוחו ע"י התרוממות רגליו, ולפי שרקד עם אחיו בחוג – כלומר במעגל – נקבע אחר כך השם חג לכל אותה הפולחן. וייתכן, שתחילה נקבע השם חג ליום הקדוש (כמו השם חג בערבית – למי שהלך למקום הקדוש), ומתוך שהיו רוקדים באותו יום – בא הפועל חוג.

מכאן אנו באים לעיקר פולחנו של כל חג, והוא: זבח לה'. את יסוד הזבח: נוכל לראות בכך, שאין לך חג במקרא, שאינו קשור בזבח. לכל החגים ישנם קרבנות מיוחדים בנוסף על קרבנות התמיד שמקריבים יום יום, ככל המפורט בספר במדבר כח–כט. משה אומר לפרעה: "שלח את עמי ויחגו לי במדבר". ומה פירוש ויחגו? – גלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו" (שמות ה, א, ג). גם על חוגגי העגל נאמר: "וישכימו ממחרת ויעלו עולות ויגישו שלמים וישב העם לאכל וגו'" (שמות לב, ו). וכשרוצה ירבעם לעשות

חג לבני ישראל, אינו יכול, כמובן, לותר על ענין הזבח:
-ויעש חג לבני ישראל ויעל על המזבח להקטיר - (מלא-
יב, לג).

ההכרח בזבח מתבאר בכך, שהחג הקדמון הוא ביסודו
חג לאלהים, ולא חג לבני אדם לשם מפגש גרידא - מה
שקוראים היום בשם "חגיגה". חג ה' הוא, במקרא, ביטוי
רגיל. החג מבטא את התודה ואת הכניעה לאלהים או את
בקשת הסליחה, הכפרה. הקרבת הקרבן היא הדרך העתיקה
ביותר לרצות את האלהים, ומטבע הדברים שאינה יכולה
להיעדר מטקסו של חג.

על מידת קישורו של מושג החג למושג הקרבן אנו
למדים גם ממה שהקרבות עצמם נקראים לעתים בשמות
החג. חג יכול גם להתפרש כיום החג וגם כקרבן שמעלים
באותו יום. דבר זה מוכח מתוך הפסוק בתהלים קח, כז
"אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח", שהוראתו היא, כמובן,
לא לאסור את יום החג לקרנות המזבח, אלא לאסור, לקשור,
את הבהמה המיועדת לקרבן, הנקראת כאן בדרך הקיצור
המובן לפול בשם חג. כגון זה אנו מוצאים גם בפסוק בשמות
כג, יח: "לא תזבח על חמץ דם-זבחי ולא ילין חלב-חגי
עד בקר". חגי- פירושו כאן שוב לא החג עצמו, אלא
קרבן החג, שאסור להשאיר את חלבו עד בוקר - דבר זה
נלמד גם מעצם ההקבלה שבין חגי- ובין זבחי- בצלע הראשונה
של הפסוק. והוא הדין בדברי מלאכי לפהנים החוטאים:
"זריתי פָּרֶשׁ על פִּנִּיכֶם, פֶּרֶשׁ חֲגִיכֶם". פֶּרֶשׁ חֲגִיכֶם - כאן
הוא פֶּרֶשׁ של הבהמות הקרבות בחגים.

אף המונח מועד כפול משמעות הוא. פירושו הוא לא רק יום המועד, אלא גם הזבח הנאכל בו, כמו שנראה מתוך הפסוק "ויאכלו את המועד" בדה"ב ל, כב, והפונה שם לזבחים, שאכלו בחג הפסח שבימי חזקיהו.

ומה שחל על החג חל על מלים המאפיינות אותו, כמו המלה תודה שהוראתה נסתעפה לדברי תודה, למקלה השרה שירי תודה (כמו בנחמיה יב, מ), ואף לקרבן החג עצמו, כנלמד מן הפסוק "ויביאו הקהל זבחים ותודות וכל נדיב לב עלות", דה"ב כט, לא. ברור, שהפונה ב"תודות" היא כאן לקרבנות. דין קרבנות התודה היה כדן הזבחים הנאכלים למקריבים, ואילו נדיבי הלב ויתרו על חלקם והביאו קרבן שכולו לה' – הוה אומר: עלות. בדומה לכך מצאנו אצל המונח חגיגה בימי המשנה. אף היא, כמו אחותה חג במקרא, מציינת לא רק את השמחה, אלא גם את הקרבן, ומשום כך נאמר במשנה, שלוקחים את החגיגה מן הצאן ומן הכבשים וכו' (פסחים ו, ד). ברור שהפונה היא לבהמת הקרבן. אף בין החגים נמצא אחד, ששמו משמש לשני העניינים: ענין החג וענין הקרבן, וכונתנו לפסח. בדברים טז, א נאמר תחילה: "שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך". כאן מדובר על חג הפסח עצמו, ומודגש מועד עשייתו בחודש האביב. אבל בפסוק שלאחריו נאמר: "חבחת פסח לה' אלהיך, צאן ובקר" – ומובן שהפתוב מכוון כאן לקרבן הפסח.

השם מועד הוא השם הנרדף, המצוי ביותר לחג. כולנו מברכים "מועדים לשמחה", ועונים "חגים וזמנים לששון".

ואכן מועדים אלה שבפרכה מקבילים לא רק לחגים שבתשובה, אלא גם לזמנים. ובאמת, הוראתו הקדומה של מועד היא לאו דוקא יום מקודש, יום חג, אלא זמן שנקבע מראש. אלהים עשה את המאורות ברקיע השמים כדי שיהיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים – כלומר שישמשו סימנים לקביעת הזמנים. שורשו של מועד, הוראתו קבע, יעד דבר לצורך מסוים; החג נקבע לזמן מסוים, חל בתאריך מסוים. אבל ישנה גם תכונה אחרת של החג, המשתמעת לא מן השורש יעד, אלא מן הקרוב אליו ועד. זו היא התכונה שבימי החג נועדים האנשים החוגגים, כלומר נפגשים זה עם זה, מתועדים. מועד הוא לפי זה זמן לפגישה.

אם נאמר בעמוס "הילכו שנים יחדיו בלתי אם נועדו", הפונה היא: הילכו שנים יחדיו, בלי שקבעו תחילה זמן לפגישתם. כמובן, הפגישה בחג יכולה להיות לא רק בין אדם לאדם, אלא גם בין אלהים ואדם, בין אלהים ועמו, וזו היא, אולי פונת כינויים של החגים בשם "מועדי ה'" – אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם.

וכך אנו באים עתה אל שם נרדף אחר לחגים – והוא מקראי קודש. אין לפרש "מקרא קודש" דוקא כיום שקראו בו לפני העם מן התורה הקדושה. הוראתו של "מקרא" כאן היא קריאה להתאסף, הכרזה להתאסף. וזהי פונת הפתוב בספר במדבר י': "עשה לך שתי חצוצרות כסף וגו' והיו לך למקרא העדה". "מקרא העדה" פירושו אסיפת העדה. בהיות ישראל במדבר, אספו את העדה

ע"י החצוצרות, אבל לאחר מכן נעשה מקרא העדה בחגים מסוימים לדבר קבוע. פירוש זה של מקרא מתאשר מן ההקבלה בפסוקו של ישעיהו: "חדש ושבת, קרא מקרא, לא אוכל אֶן וַעֲצָרָה". למלה מקרא בחלקו הראשון של הפסוק מקבילה בחלקו השני המלה "עצרה", שהוראתה אספת עם. בפינוי מקרא קודש משתקפת אפוא לא תכונתו של החג, שקוראים בו דברי קודש, אלא תכונתו העתיקה יותר – שאוספים בו את העם אל מקום קדוש. את הפסוק "אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם".

ומכאן אל הפינוי יום טוב. בפי חז"ל נקראו בשם זה גם פסח, שבועות וסוכות, אבל במקרא נתייחד הפינוי לימים של שמחה בכלל, כגון יום הגז, שהוא "יום טוב" בפייהם של הנערים ששלח דוד לנבל הפרמלי: "וימצאו הנערים חן בעיניך פי על יום טוב באנו" (שמ"א כה, ח); או חג הפורים שהוא, לפי מגילת אסתר, "שמחה וששון ליהודים, משתה ויום טוב". לדעתנו הסיבה הראשונית לפינוי יום טוב היא ההבחנה בין ימים "רעים" ומקוללים בשנה ובין ימים "טובים". אבל התפתחות המושג בתקופות מאוחרות קשורה במשמעות המסועפת של טוב, טוב בעברית המקראית. הטוב והטוב הוא דבר משובח, בעל ערך, נרדף לרכוש, לעושר. פירוש זה משתקף בפסוקים כמו "מלא בתיכם טוב" באיוב כב, יח. "ויקח העבד עשרה ... וכל טוב אדוניו בידו" (בר' כד, י), או "בתיים מלאים כל טוב" (דב' י, יא). לפי זה פירושו של

יום טוב המקראי הוא יום של הטוב, שנהנים בו מן הטוב, מן העושר, ולא שהיום עצמו הוא טוב. וכך יום הגו הוא יום טוב, משום שנהנים בו מכל הטוב שנתברך בו בעל הצאן; ומאכל ומשתה ומתנות (או מנות) הם גם ה"טוב" שביום טוב של פורים. הטוב שבימים הטובים המקראיים הוא טוב חומרי, הקשור בטובת הנאה גשמית בהחלט. אין ספק, שמשמעות חומרית זאת נשתמרה בחג היהודי בצורתם של סעודות ומאכלים ומשקאות, השייכים לתמונת החג ממש.

עוד נשאר לנו לטפל בפינוי רגל לגבי כל אחד משלושת החגים, פסח, שבועות וסוכות. רגילים לגזור את השם רגלים ממה שהיו עולים בהם ברגל לירושלים. אבל משמעותו של רגל היא לא הליכה ברגל, אלא פַּעַם. אתונו של בלעם שואלת: "מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים", והכונה היא שלוש פעמים. ואם נאמר בשמות כג, יד "שלש רגלים תחג לי בשנה" – מתכוונים אף כאן לשלוש פעמים; ובאמת, במקום אחר, דברים טז, טז, אנו מוצאים במקום "שלוש רגלים" – "שלוש פעמים": "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך", ומכאן, שרגל האמור בענין החגים פירושו פעם, ולא ההליכה ברגל. "עלייה לרגל" פירושה הנכון אינו עלייה ברגל, אלא עלייה לאחד משלושת החגים, הרגלים. "עולי רגלים" הם העולים לירושלים לכבודם של החגים, הרגלים. ואם נישאל: מהו, בכל זאת, הקשר בין רגל לבין פעם? – אולי התשובה היא בכך, שצידת הרגל שימשה לאדם כאחד האמצעים הטבעיים

לספירה. צַעַד אדם צַעַד אחד ברגלו – והרי זו פעם אחת. צַעַד שני צעדי רגל – והרי אלו שתי פעמים. פלומר: מושג הרגל הנשלחת לפנים לצעידה – נתמוג עם מספר הפעמים. והוא הדין במושג פעם שעצמו. כאן פעל הקשר עם פעימת הלב. קצב הפעימה הזאת הניח לאדם את אחת ההזדמנויות הקדומות ביותר לספירה. דַּפֶּק הלב דפיקה – והרי זו פעם אחת. דפק שתי דפיקות – והרי אלו שתי פעמים. השם פַּעַם ששורשו פעם, ויסודו בפעימת הלב, הפך, אפוא, גם לסימן של ספירה.